

Лекція 3

Психодіагностика особистості

Тема 7. Особистість як об'єкт психодіагностичного дослідження

Тема 8. Діагностика мотиваційної сфери особистості

Тема 9. Проективний метод вивчення несвідомого

Експеримент як основний метод психологічних досліджень. Метод тестування.

Слайд 1

Експеримент цілком справеливо вважається провідним методом наукопсихологічного дослідження. Його специфіка полягає в тому, що в ньому продумано створюється штучна ситуація, у якій досліджувана властивість виявляється найкраще і її можна точніше і легше оцінити. Це головний метод психологічних досліджень, який передбачає активне втручання дослідника в діяльність досліджуваного з метою створення умов, в яких виявиться психологічний факт.

Основні особливості експерименту, які зумовлюють його дослідницьку цінність:

- 1) в експерименті дослідник сам викликає досліджуване ним явище замість того, щоб чекати (як при об'єктивному спостереженні);
- 2) експериментатор може змінювати умови, за яких явище виявляє свої характеристики, замість того, щоб сприймати їх у випадково даному контексті ситуації;
- 3) варіативні маніпуляції експериментатора умовами дослідження дають можливість виявляти закономірності протікання тих чи інших процесів, явищ за конкретних умов і ситуацій;
- 4) у ході експерименту можливе встановлення кількісних закономірностей між різнорівневими явищами, взаємодія яких моделюється в конкретній процедурі дослідження.

Слайд 2

Експериментальні методи:

Лабораторний експеримент
Природний експеримент
Моделювальний експеримент

Лабораторний експеримент відбувається в штучних (лабораторних) для досліджуваного явища умовах, коли експериментатор спеціально організовує ситуацію для з'ясування явища або окремих його характеристик, ініціює очікуваний процес і моделює штучно всі необхідні для цього умови. Лабораторний експеримент дає змогу точно враховувати досліджувані зовнішні впливи (силу, тривалість і послідовність подразників або їх комбінації) та реакції-відповіді (дії та висловлювання) людини на ці подразники. Так, наприклад, у процесі вивчення відчуття та сприймання точно враховуються сила й послідовність різноманітних подразників, а також відповідні реакції на них різних органів чуття. Під час дослідження пам'яті точно враховується кількість та якість матеріалу, що запам'ятовується, різні способи запам'ятовування (цілком, частинами, уголос, "про себе", кількість повторювань та ін.), а потім шляхом зіставлення всіх даних встановлюються умови ефективнішого запам'ятовування того чи іншого типу матеріалу й інші закономірності.

(Доречі люди-візуали запам'ятовують краще, коли побачать.

Аудіали – почують

Кінетики- опираються на емоції)

Лабораторний експеримент може здійснюватись як із використанням апаратури, так і без неї, але із застосуванням спеціально розроблених експериментальних матеріалів. Він часто скеровується на вивчення цілісної діяльності людини. У спеціальних умовах може вивчатися взаємодія різних компонентів (моторних, перцептивних, мнемонічних, інтелектуальних, вольових, характерологічних) у процесі психічної діяльності людини.

Саме так будується дослідження складної діяльності оператора в інженерній психології, комплексно вивчаються психічні можливості космонавтів, досліджується поведінка людей у різноманітних стресових ситуаціях.

У природному експерименті, на відміну від лабораторного, зберігається зміст звичайної діяльності людини, але створюються умови, за яких обов'язково викликається (провокується) досліджуване психічне явище. Так, розвиток природного експерименту в педагогічній психології привів до створення психолого-педагогічного експерименту. Суть його полягає в тому, що вивчення школяра ведеться безпосередньо в процесі реального навчання і

виховання, але з обов'язковим активним формуванням тих психічних особливостей, що вибираються як предмет навчання.

Лабораторний і природний експерименти можуть бути констатуючими, скерованими на виявлення рівня тих чи інших особливостей психічного розвитку безпосередньо до моменту проведення дослідження, і формуючими, скерованими на вивчення психічного явища безпосередньо в процесі активного формування тих чи інших психічних особливостей.

Слайд 3

Наукове дослідження методологічно та теоретично обґрунтоване, логічне та має визначену структуру. Система методологічних принципів забезпечує цілісний характер дослідження як наукового способу пізнання світу. Логіка дослідження залежить від обраного способу пізнання — методу. Структура дослідження визначається його технікою — конкретними кроками, які здійснює дослідник у процесі вивчення того або іншого явища.

Слайд 4

Структура наукового дослідження
за Гамезо М. В., Домашенко І. А. Атлас по психології: Інформ.метод.
матеріали до курсу «Загальна психологія»

Методика

техніка дослідження

Метод

спосіб організації дослідження

Методологія

система принципів дослідження

З чого починається наукове дослідження?

Слайд 5

Етапи наукового дослідження (експерименту)

Постановка наукової проблеми.

Наукова проблема

— чітко окреслене коло питань (чому? яким чином? за яких умов?..), яке охоплює основну ідею та загальне спрямування дослідження. Постановка проблеми — це початок дослідження, запит, що лежить в його основі.

Наукова проблема (*Наприклад*):

«Залежність агресивності підлітків від стилю сімейного виховання»
(Сформульована у наукових категоріях
— термінах та поняттях «стиль виховання», «агресивність»)

Побутова проблема:

«Чому одні хлопці б'ються в школі, а інші ні?»

Для опису проблеми використані побутові поняття: «одні хлопці», «б'ються в школі»

Постановка проблеми передбачає отримання нового наукового знання
Вирішення проблеми призведе до розширення розуміння ролі сімейного виховання у розвитку особистості дитини. Відповідь на питання не буде науковим знанням, оскільки базуватиметься на висновках, а не на практичному дослідженні.

Типи проблем:

•

реальні проблеми (вирішення яких дає практично значимий результат)

Практичнозначима

Проблема має практичний вихід — *(Наприклад)* корекція стилю виховання з метою попередження підліткової агресивності
Практична значимість розв'язку побутової проблеми сумнівна, оскільки вона необґрунтована науково.

•

псевдопроблеми (малозмістовні);

•

риторичні проблеми (не мають розв'язку).

Джерела наукових проблем:

•

недостатність (дефіцит) наукового знання про реальність;

•

протиріччя (парадокси у науковому знанні);

•

еволюційний розвиток наукового знання;

•

революційний розвиток наукового знання

Окреслення чіткого кола питань, розв'язання яких ляже в основу дослідження — наукових інтересів дослідника.

Формулювання теми дослідження, його загальної гіпотези.

Визначення об'єкта та предмета дослідження.

Формулювання загальної мети

Слайд 6

II.

Теоретичний аналіз проблеми. Аналіз літератури, створення авторської моделі досліджуваного явища з уточненням проблеми

Теорія

(від грец. *theoria* — спостереження, споглядання, дослідження) — вища форма наукового знання як логічно впорядкована система знань та уявлень про частину реальності. Теорії створюються з метою розкриття сутності, закономірностей та прогнозу взаємодії психічних явищ між собою та з об'єктивною реальністю.

ОПИСОВІ ТЕОРІЇ

Опис та найменування явищ без пояснення причин їх виникнення та перебігу

ТЕОРІЇ ЗА АНАЛОГІЄЮ

Пояснення взаємозв'язку між психічними явищами за аналогією до фізичної моделі

КІЛЬКІСНІ ТЕОРІЇ

Кількісний вираз, статистичне підтвердження взаємозв'язку між явищами

Також теорії діляться на теорії вищого, середнього, та нижчого рівня

Слайд 7

III.

Формулювання гіпотез Розробка системи наукових припущень (гіпотез), конкретизація загальної мети у завданнях

Гіпотеза

(від грец. *hypothesis* — основа, припущення) — логічне припущення про існування явища, причини його виникнення

або наявність та характер зв'язку між двома чи більше явищами. Під гіпотезою розуміють як саме припущення, так і його зміст.

Ознаки науково правильної (продуктивної) гіпотези

Операціоналізованість (можливість представлення у вигляді операцій практичного дослідження, що дає можливість емпіричної перевірки).

•

Простота (можливість простого пояснення досліджуваного явища).

•

Середній рівень узагальненості (можливість охоплення певного кола явищ, бо занадто загальна гіпотеза виключає можливість операціоналізації, а завузька — спрощує досліджуване явище).

•

Фундаментальність (базування на попередніх, емпірично перевірених та теоретично обґрунтованих знаннях)

Адекватність (гіпотеза має відповідати теоретичній основі дослідження, його меті та завданням, адекватно відображувати психічну реальність).

Правдивість (гіпотеза має містити логіку здорового глузду і базуватись на вже відомих, доведених фактах).

Можливість перевірки (гіпотеза лише тоді науково цінна, якщо її можна перевірити повторно).

Особливості перевірки гіпотез:

- можливість операціоналізації;
- можливість прямої чи непрямой перевірки;
- частковість перевірки.

Слайд 8

Основні правила висунення перевірки гіпотез

«Гіпотеза має знаходитись у відповідності або хоча б бути сумісною з усіма факторами, яких вона стосується»

«З більшості протилежних гіпотез, висунених для пояснення серії фактів, перевагу надають тій, яка однозначно пояснює більшість»

«З метою пояснення пов'язаної серії фактів слід висувати якомога меншу кількість різних гіпотез, до того ж, їх зв'язок має бути максимально тісним»

Типологія гіпотез

ТЕОРЕТИЧНІ ГІПОТЕЗИ

Складові теорії, висувуються з метою усунення протиріч в теорії або між теорією і емпірією

ЕМПІРИЧНІ ГІПОТЕЗИ

Емпіричні припущення, що мають бути перевірені на практиці

Припущення засноване на теорії

Припущення про наявність явища

Припущення про наявність зв'язку

Припущення про каузальний зв'язок (Казуальний причинний зв'язок; абстрактна характеристика, яка пов'язує ймовірність виникнення певної події або стану з попереднім виникненням певної іншої події або стану (у психології));

Припущення без зв'язку із теорією

За змістом

-

Констатуючі гіпотези

-

Кореляційні гіпотези

-

Каузальні гіпотези

За походженням

-

Теоретичнообґрунтовані

-

Співвіднесені з теорією

-

Власнеемпіричні

Індуктивне мислення

(на основі аналізу дослідницького матеріалу, теорій, спостереження тощо)

Помилкові міркування

(фальсифікація гіпотези)

Наукове знання (теорія)

(верифікація гіпотези)

Загальна гіпотеза

(Пр.: Перегляд сцен насильства по телебаченню підвищує агресивність дітей)

Гіпотеза експерименту

(Пр.: Перегляд жорстоких бойовиків підвищує агресивність підлітків)

Слайд 10

IV. Планування та проведення дослідження Розробка програми дослідження, вибір методів та технічних процедур. Проведення дослідження

У психологічному експерименті, як правило, задіяні дві сторони: психолог-дослідник, який планує, організовує експеримент, інтерпретує його результати, і досліджуваний (учасник), чий психічний прояв та поведінкові реакції є предметом експериментального дослідження. Спільна діяльність в психологічному експерименті дослідника і учасника отримала назву експериментальної взаємодії або експериментального спілкування

Слайд 11

Типологія учасників експерименту

-

Стратегія сприяння (учасники намагаються виконати усі вимоги якнайкраще).

-

Стратегія протидії (учасники навмисно викривлюють результати експерименту).

-

Стратегія самодемонстрації (учасники намагаються показати себе з найкращого боку)

Слайд 12

Мотиви участі в дослідженні

Учасники, що сподіваються на зміни в кращу сторону.

Допитливі учасники (ідуть на участь в експерименті заради нових знань).

•

Учасники, яким нема чим зайнятись (участь в експерименті віднудьги).

•

Учасники, які шукають гострих вражень

Слайд 13

Вплив особистості учасника на експеримент

Ефект плацебо

(відлат. placebo — по □ добаюсь) Базується на механізмах сугестії та самосугестії: коли учасники вважають, що дії психолога сприяють покращенню їх стану, розвитку певних якостей — це дійсно відбувається

Ефект Хотторна

(від назви м. Хотторн) Зміни у психіці чи поведінці учасників виникають внаслідок уваги, яка їм приділяється, а не внаслідок експериментальних впливів

Ефект фасилітації / інгібіції

(від англ. facilitation — допомога; inhibition — стримування) В присутності експериментатора учасники прагнуть показати кращі результати. В обернених випадках, коли результати погіршуються, ефект отримує назву соціальної інгібіції — стримування можливих результатів

Ефект очікування

Зміни у реакціях учасників внаслідок очікування того, що такі зміни мають статися, оскільки з ними проводять експерименти

Типи особистостей

Збирач фактів

прагне зібрати якомога більше матеріалу

Риб'яча кров

скептик, недовірливий та стійкий до невдач

Досконалий

прагне до постійного вдосконалення методів

Самозакоханий

егоцентричний, в захваті від власного таланту

Книжковий хробак

прагне досконало вивчити проблему

Лабораторна дама

власний, позбавлений уяви, незадоволений

Класифікатор

прагне розкласти все по поличкам

Сперечальник

не поважає думку інших, нахаба і «всезнайка»

Аналітик

прагне дослідити явище по складовим

Акула

прагне всюди вставити своє слово, відрізнитись

Синтезатор

прагне до різноманітних узагальнень, систем

Святий

прагне справедливості, правди і добра

Великий бос

прагне керувати іншими, очолювати проекти

Священник

прикидається святим, а прагне визнання

Клопотун

постійно заклопотаний, боїться не встигнути

Добряк

відвертий підлабузник, хоче всім догодити

Слайд 14

Ефект Пігмаліона та його прояви в психологічних експериментах

Ефект Пігмаліона виділив психолог Р. Розенталь. Ефект полягає в тому, що експериментатор, часто несвідомо, викривлює результати експерименту внаслідок прагнення підтвердити гіпотезу.

Помилки експериментатора

Заниження високих результатів або завищення низьких уникання крайніх оцінок (ефект середньої оцінки) завищення або заниження значимості однієї з якостей, помилки пов'язані із ставленням до конкретних учасників

Слайд 15

V.

Аналіз та інтерпретація отриманих результатів Якісний та кількісний аналіз результатів, перевірка їх статистичної значимості. Пояснення вивчених фактів та формулювання певних закономірностей існування досліджуваного явища

Слайд 16

VI.

Формулювання висновків Співвіднесення теорії та емпірії. Теоретичне узагальнення результатів дослідження та розробка практичних рекомендацій

Проблема етики психологічних досліджень

є актуальною для сучасної психології. Основні «етичні» документи в психології — кодекси професійної етики, в яких систематизовано основні етичні вимоги до діяльності психолога. Кодекси базуються на міжнародних та загальнодержавних актах, постановах, конвенціях, деклараціях, чинному законодавстві та специфічній для окремих галузей і організацій внутрішньо нормативній документації.

Етичні правила психологічних досліджень

Етичний кодекс психолога Товариства психологів України (1990 р.)

«Планування психологічних досліджень передбачає дотримання таких умов: визначення об'єкта дослідження; чітке й однозначне формулювання його мети і завдань; встановлення контингенту обстежуваних; прогнозування можливостей використання

одержаних результатів... Психолог самостійно вибирає методи роботи, керуючись при цьому вимогами максимальної ефективності та наукової обґрунтованості».

«Психолог забезпечує цілковиту надійність результатів, відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій, запобігає можливим помилкам у діяльності непрофесіоналів...».

«Психолог зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативно-го впливу на тих, хто бере участь в експерименті». «Психолог заздалегідь інформує клієнтів про право відмовитися від участі в дослідженні»

Етичні принципи і правила психологічних досліджень за участю людей за Кодекс професійної етики та практики Американської психологічної асоціації (1992 р.)

«... при проведенні дослідження психолог поважає почуття гідності та оберігає добробут учасників дослідження...».

«При плануванні дослідження дослідник несе відповідальність за ретельну перевірку його етичності».

«... дослідник та учасники на початку роботи досягають прямої однозначної домовленості, в якій зазначаються обов'язки і відповідальність сторін».

«Дослідник поважає право кожної людини відмовитися від участі у дослідженні або вийти з нього в будь-який час».

«Дослідник вживає заходів щодо захисту учасника від будь-якого фізичного чи психологічного дискомфорту, незручностей або загроз, які можуть мати місце в дослідницьких процедурах». «... дослідник надає учаснику інформацію про характер дослідження і намагається усунути усі можливі непорозуміння».

«Якщо дослідницькі процедури приводять до небажаних наслідків для конкретного досліджуваного, дослідник бере на себе обов'язки встановити та усунути або виправити ці наслідки, в тому числі і довготривалі».
«Інформація про учасників, що отримана під час дослідження, є конфіденційною...»

Слайд 18

Згода на участь у психологічному дослідженні

— етично-правовий документ, який регулює стосунки між психологом та учасником експерименту в процесі дослідницької роботи. У документі має використовуватися лише чітка і прозора термінологія, зрозуміла учасникам. Згода має містити інформацію про мету дослідження, його тривалість, характер та наслідки дослідницьких впливів, права і обов'язки сторін, межі конфіденційності, також фік-сувати право учасників на відмову від участі у дослідженні та виходу із нього. Важливою є проблема згоди неповнолітніх та недієздатних учасників. В такому разі згода укладається з батьками, опікунами або іншими юридично вповноваженими особами, якщо це дозволено законодавством. Головною метою згоди на участь є етична регуляція психологічних досліджень, до того ж вона може бути використана при розгляді справ щодо порушення професійної етики в спеціалізованих комісіях та суді

Слайд 19

Публікація результатів

«Психологи не фабрикують дані і не фальсифікують результатів своїх публікаціях». «Якщо психологи знаходять суттєві помилки у своїх публікаціях, вони здійснюють усі необхідні процедури по усуненню хибної інформації через повідомлення про помилки та внесення поправок».

Плагіат

«Психологи не наводять витримки із робіт інших авторів або результати їх досліджень як власні, навіть у випадку, якщо дані інших дослідників використовуються як допоміжні».

Привласнення здобутків інших дослідників, в тому числі і відсутність посилань на автора

Авторство публікацій

«Психологи несуть відповідальність та отримують визнання лише за результати власної роботи». «Загальне авторство та інші здобутки, пов'язані з публікаціями, відображують відносний внесок кожного дослідника незалежно від його статусу... Навіть незначний внесок має бути відмічений, наприклад посиланням у виносках або згадуванням і вступній частині».

ФАБРИКАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Оголошення про результати експерименту, який взагалі не проводився

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ДАНИХ

Підтасовування, викривлення справжніх результатів з метою підтвердження гіпотези

Слайд 21

Тестування, як метод психології

Тест (від англ. test – випробування, дослідження) – стандартизована методика психологічного виміру, призначена для діагностики вираженості у індивіда і психічних властивостей або станів при вирішенні практичних завдань. Психологічний вимір нормується у величинах між індивідуальних відмінностей. Тестування представляє собою серію відносно коротких випробовувань (завдань, запитань, ситуацій або ін.). Результати виконання тестів є індикаторами психічних властивостей або станів.

Тестування — метод психологічної діагностики, провідним організаційним моментом якого є застосування стандартизованих запитань та задач - тестів, що мають певну шкалу значень. Тестування використовується для стандартизованого вимірювання індивідуальних відмінностей особистості. Виділяють три основні сфери застосування тестового методу: освіта, професійна підготовка та відбір, психологічне консультування та психотерапія. Тестовий метод дає змогу з певною мірою ймовірності встановити актуальний рівень розвитку в індивіда необхідних навичок, знань, особистісних характеристик тощо.

Тести поділяються на **два типи**: власне психологічні та тести досягнень (випробування знань, умінь, навичок, рівня загальної або професійної підготовки).

Слайд 22

Розрізняють три види тестів досягнень: 1) тести дії (призначені для виявлення вміння виконувати дії з використанням механізмів, матеріалів, інструментарію); 2) тести письмові (завдання подаються на спеціальних бланках і полягають у виборі правильної відповіді на запитання — вербальне або графічне); 3) усні тести (на заздалегідь підготовлену систему запитань даються усні відповіді, під час їх оцінки враховується правильність формулювання відповідей).

Слайд 23

Тести особистісні — методики психодіагностики, за допомогою яких вимірюються різні сторони особистості та її характеристики: установки, цінності, відношення, емоційні, мотиваційні та між-особистісні властивості,

типові форми поведінки. Відомо декілька сот різновидів особистісних тестів, у зв'язку з цим особливо важливим є правильне тлумачення та відповідальне використання результатів цих тестів. Тести, як правило, будуються в одній з трьох форм їх можливої організації: 1) шкали та опитувальні листи; 2) ситуативні тести або тести діяння, в яких подаються перцептивні, когнітивні або оціночні задачі, оцінку себе, своїх особистісних конструктів, тощо; 3) проєктивні методи. Існують також тести змішаних форм.

Слайд 24

Поряд зі змістовими класифікаціями методів тестування існують також інші. За особливостями задач, які використовуються в процедурах, тести можуть розділятися — на *вербальні* та *практичні*; за формою процедур дослідження — *групові* та *індивідуальні*; а залежно від наявності або відсутності обмежень у часі на проведення вимірювальних процедур — на тести *швидкості* та *результативності*.

Слайд 25

Проєктивні методи в психології — група методів дослідження особистості, в основі яких лежить механізм виявлення проєкцій в отриманих даних експерименту з наступною їх інтерпретацією. Поняття *проєкції* для позначення методу дослідження було введено в дослідницьку практику *Л.Френком*. Проєктивні методи характеризуються створенням експериментальної ситуації, яка допускає множину можливих інтерпретацій під час сприйняття її піддослідним. За кожною такою інтерпретацією вимальовується унікальна система особистісних смислів та особливостей когнітивного стилю суб'єкта.

Метод забезпечується сукупністю проєктивних методик (їх називають також проєктивними тестами), серед котрих розрізняють: 1) асоціативні — наприклад, тест *Хольцмана*, тест *Роршаха*, в яких піддослідні створюють образи за стимулами-плямами; тест завершення незакінчених речень; 2) інтерпретаційні — наприклад, тематичний аперцепційний тест (ТАТ), в якому завдання полягають в необхідності тлумачити соціальну ситуацію, зображену на картинці; 3) експресивні — психодрама, тест малюнка людини, тест малюнка неіснуючої тварини та ін.

Проєктивні методики мають значні можливості в дослідженні індивідуальних проявів особистості. Проте вони не відповідають вимогам психометричних інструментів, оскільки не виключають впливів на відповіді людини в проєктивному тесті багатьох ситуаційних факторів: інструкцій, особистості експериментатора, стимулів, тимчасових станів суб'єкта тощо. Крім цього, існує проблема надійності та валідності проєктивних тестів, оскільки у процесі їх використання спостерігається нестабільність

результатів та суперечливість інтерпретацій даних. Однак безумовно позитивним моментом проєктивних методів є те, що вони полегшують демонстрацію таких змістовних моментів внутрішнього світу суб'єкта, які він часто не в змозі висловити прямо, і допомагають зорієнтуватися у складних властивостях особистості, які часто не підлягають точному виміру або оцінці. Використання проєктивних методів потребує широкої теоретичної підготовки психолога та наявності практичного досвіду з реалізації методик конкретного типу

Практичні завдання

На основі кожної з наступних побутових (наївних) проблем сформулюйте наукову проблему, таку, яка може призвести до цікавого наукового дослідження:

-

Чи буде людина виконувати роботу, яка добре оплачується, однак може завдати шкоди її здоров'ю?

-

Чи варто заохочувати дітей для того, щоб вони краще навчалися?

-

Чи варто карати дітей працею?

-

Чи правда, що чоловіки розумніші за жінок?

Чому люди заражаються агресивною поведінкою інших?

-

Що таке правда?

-

Як зрозуміти маленьку дитину?

-

Як правильно виховувати дитину?

-

Які книжки найбільш цікаві дітям?

Запропонуйте структуру психологічних досліджень, на основі сформульованих наукових проблем, зверніть увагу на такі моменти:

-

об'єкт дослідження; (група старшокласників)

-

предмет дослідження;

-

мета дослідження;

-

гіпотеза дослідження;

-

можливі методи